

ЕТАПИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

LESIA WOLNOWA

Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, Київ

АНОТАЦІЯ: У статті розкрито етапи соціальної профілактики з підлітками девіантної поведінки в роботі соціального педагога. Визначено основні поняття щодо означеної проблеми. Запропоновано критерії і показники вихованості підлітків. Теоретичні припущення лягли в основу методики запобігання девіантної поведінки підлітків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: профілактика, девіантна поведінка підлітка, технології профілактики девіантної поведінки підлітків

Незаперечним є той факт, що у школі дитина не лише отримує знання із навчальних предметів, вона також вчиться жити в колективі, зважати на інтереси інших, йти на поступки чи відстоювати свої права, тобто засвоює певні правила поведінки і спілкування з оточуючими, основні норми моральної поведінки. Характер підлітка, вся його особистість найбільш повно проявляється у його ставленні до людей, праці, оточуючих, у міжособистісних стосунках. Таким чином, вивчаючи підлітка в процесі відносин з оточуючими, ми пізнаємо його сутність, а розвиваючи та удосконалюючи ці соціальні-психологічні відносини, ми виховуємо найважливіші соціальні риси його особистості. У зв'язку із цим одним з найважливіших завдань в профілактичній роботі соціального педагога є організація такого досвіду соціальних відносин, суспільної поведінки вихованців, який би допоміг відчутти їм, усвідомити і практично виконати свою соціальну роль, свої обов'язки щодо один одного, суспільства.

Етапи соціально-педагогічної профілактики девіантних проявів

Аналіз спостережень за соціально-педагогічною профілактичною роботою відповідних фахівців, вивчення типологічних особливостей неповнолітніх і особливостей сприйняття ними соціально-педагогічних впливів показали, що однією із основних причин порушення норм у поведінці підлітків є неблагополуччя їх емоційного самопочуття серед однолітків. Можна також констатувати, що організаційно-педагогічні аспекти соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками потребують, з одного боку, удосконалення системи в цілому й забезпечення її комплексності, а з іншого боку, диференційованого підходу до вирішення конкретних проблем, зокрема таких, як розробка типології важковиховуваності, алгоритму аналізу вчинків неповнолітніх, а також вибору методів і форм соціально-педагогічної профілактичної роботи. Таким чином, враховуючи складність та багатоаспектність проблеми, що розглядається, ми вважали за доцільне відобразити дослідно-експериментальну роботу за основними етапами (табл.1).

Соціально-педагогічній профілактичній роботі з підлітками передував *підготовчий етап*. Його першочерговим завданням стало виявлення й визначення своєрідності девіантної поведінки важковиховуваних підлітків для того, щоб створити умови для плідної спільної роботи з ними соціального педагога. На цьому етапі робота спрямовувалася на виокремлення теоретичних аспектів порушеної проблеми, практичних досягнень у її вирішенні; створення моделі соціально-педагогічної профілактики на основі соціально-педагогічних засад її організації (теоретичний аналіз).

Таблиця 1. Етапи соціально-педагогічної профілактичної роботи

<i>Підготовчий етап</i> – вивчення теоретично-методологічних аспектів проблеми, практичних досягнень у її вирішенні	
<i>Початковий етап</i> – вивчення особливостей важковиховуваних підлітків та налагодження з ними позитивних контактів	
<i>Стадія інформованості про проблеми підлітка</i> (контрольна та експериментальна групи)	фіксація факту девіантної поведінки (зона ризику) чи ризику його виникнення (група ризику) у підлітків; формулювання проблеми, викликані такою поведінкою
<i>Стадія розуміння проблем підлітка</i> (контрольна та експериментальна групи)	пошук чинників девіантної поведінки; розуміння проблеми життєдіяльності підлітка
<i>Пошуково-формульальна стадія</i> (експериментальна група)	диференціація (групування) важковиховуваних в межах класного колективу та в межах експериментальної групи; осмислення можливостей педагогічної діяльності у вирішенні проблем підлітка

<i>Основний етап</i> (експериментальна група) вибір адекватних педагогічних впливів; побудова плану корекції чи перебудови особистості з визначенням учасників профілактичної роботи та їх задач		
<i>Реконструювальна</i> (експериментальна група)	<i>стадія</i>	здійснення педагогічних впливів; реалізація педагогічної підтримки у відповідності з профілактичною програмою, яка постійно уточнювалась; координація взаємодії зацікавлених осіб і необхідних спеціалістів щодо надання допомоги
<i>Реабілітаційна</i> (експериментальна група)	<i>стадія</i>	закріплення досягнень реконструювального етапу; коригування взаємодії задіяних осіб; планування подальших дій щодо вирішення проблеми
<i>Рефлексивно-прогнозувальний етап</i> (контрольна та експериментальна групи) – осмислення педагогами та підлітками проміжних результатів навчальних та особистісних досягнень, обговорення успіхів та невдач		
<i>Узагальнювальний етап</i> – підтвердження чи спростування гіпотези, висунутої в ході дослідження; розробка рекомендацій за результатами дослідження		

На підготовчому етапі, в процесі аналізу психолого-педагогічної літератури та вивчення соціально-педагогічної практики нами було встановлено, що основним проявом важковиховуваності є девіантна поведінка, і потребують соціально-педагогічної профілактики саме ті її види, що характеризуються порушенням соціальних норм. Тобто, коли ми говоримо про критерії девіантної поведінки і девіантну поведінку як основний прояв важковиховуваності, то можна стверджувати, що зменшення кількості девіантних проявів свідчатиме про зниження ступеня важковиховуваності. Однак ми вважаємо принципово неправильним говорити про корекцію девіантної поведінки, оскільки вона є лише зовнішнім проявом. Внутрішня передумова – це важковиховуваність, стан особистості підлітка, який може включати в себе ряд типових характерологічних ознак, якісна характеристика яких і зумовлює різну глибину важковиховуваності. Тоді можемо констатувати, що, коригуючи ці ознаки, ми зможемо привести їх якщо не до оптимального, то хоча б до мінімально / максимально допустимого рівня.

В ході теоретичного аналізу нами встановлено, що своєрідною соціально-віковою нормою, якій протиставляється важковиховуваність як порушення соціальних норм, є *виховуваність* – здатність особистості правильно сприймати та засвоювати основні суспільні норми та вимоги, здатність позитивно реагувати на соціально-педагогічні впливи ззовні, готовність до переходу на нові рівні розвитку особистості¹. Різні рівні цієї здатності визначають ступінь *вихованості* (сформованості на певному рівні

¹Рог. Г. В. Товканець, *Корекція відхилень у поведінці важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку засобами професійно-педагогічного спілкування*, Київ 1999, с. 14.

соціально значущих якостей особистості школяра)² чи *педагогічної занедбаності* (такий «рівень невихованості», який виражається в несформованості важливих соціальних якостей особистості, актуальних для певного віку³).

Спираючись на дослідження В. А. Татенко⁴, нами було виділено *критерії і показники вихованості підлітків*, які в контексті соціально-педагогічної профілактичної роботи соціального педагога з підлітками обговорюваної категорії ми бачимо у таких трьох аспектах:

1. Для особистості важковиховуваного характерні елементи поведінки, спрямовані проти благополуччя людей, тобто вони є соціально-деструктивними. Тому про вихованість підлітка з девіантною поведінкою можна говорити перш за все за умови прояву в нього бажання бути соціально корисним.

2. Сприйняття особистістю важковиховуваного визнаних у суспільстві істин та соціальних норм є, як правило, деформованим. Як наслідок, про вихованість підлітка може свідчити також прояв ним готовності сприймати чинні у суспільстві соціальні норми моралі й права як об'єктивні для даного соціуму.

3. Деформованим є сприйняття важковиховуваними підлітками загальнокультурних цінностей. Тобто про зростання рівня вихованості підлітка можна судити, коли у нього з'являється позитивний соціальний ідеал, бажання сприймати загальнокультурні цінності, красу тощо.

Тоді можна констатувати, що *міра вихованості* – це міра відповідності наведеним вище критеріям, показниками яких є: зовнішній вигляд, мімічний образ, мова, поведінка, невизнання системи девіантних міжособистісних стосунків. Такими чином, якщо девіантна поведінка – основний прояв важковиховуваності, то нейтралізація або ж хоча б зменшення кількості цих проявів є свідченням того, що важковиховуваність теж починає нейтралізуватися, і з'являються підстави до переходу у стан виховуваності, а, по-друге, про нормальний розвиток особистості як суб'єкта діяльності свідчить відповідність його критеріям вихованості.

Охарактеризовані вище теоретичні аспекти було покладено нами в основу соціально-педагогічної технології профілактики важковиховуваності, яка була обґрунтована і експериментально апробована у процесі дослідження та профілактики девіантної поведінки важковиховуваних підлітків. Технологізація профілактичного

² Zob. Словник навчально-педагогічних понять і термінів, ред. Л. П. Вовк, Київ 2001.

³ Рог. В. А. Поварниціна, *Воспитательная работа школы с трудными учащимися-подростками*, Челябинск 1984, с. 15.

⁴ Рог. *Трудный подросток: причины и следствия*, ред. В. А. Татенко, Київ 1985, с. 15-17.

процесу, на нашу думку, є необхідним організаційно-педагогічним аспектом оптимізації всієї соціально-педагогічної профілактичної роботи з важковиховуваними, оскільки забезпечує її чіткість і прогнозованість. Зазначимо також, що одна з її вимог зводиться до розмежування, розділення, розчленування процесу на внутрішні взаємопов'язані етапи, фази, операції, яка відповідає і розумінню диференційованого підходу як процесу розрізнення. З аналізу соціально-педагогічної літератури ми можемо констатувати⁵, що під *соціально-педагогічними технологіями профілактики* розглядають оптимально підібраний у відповідності до заданих параметрів (стандартів) комплекс соціальних і педагогічних засобів: методи, процедури, ресурси й алгоритми їх застосування для вирішення чітко сформульованих соціально-педагогічних проблем із гарантованим високим результатом, для якого є інструмент вимірювання (кількісно-якісні критерії ефективності й спеціальні методи). Отже, ми можемо зробити висновок: якщо зміст діяльності спеціаліста, соціального педагога, має мету, певний алгоритм (логічну послідовність дій), стандарти чи нормативи дій, об'єктивні критерії оцінки результатів соціально-педагогічної діяльності, то можна говорити про технологічність його соціально-педагогічної профілактичної роботи. Виходячи з цих вимог у процесі розробки системи соціально-педагогічної профілактичної роботи, ми спирались, насамперед, на типовий *алгоритм цільового соціально-педагогічного програмування*, запропонований А. І. Войтенко та Є. І. Комаровою⁶. Він зумовив необхідність визначення: мети роботи; складових цілей (підцілі), завдань, перелік заходів; інформаційних і трудових ресурсів; часових характеристик програми; організаційної структури, що включає керівника програми і ланки, що відповідальні за виконання завдань, заходів; міру взаємодії між ними; обліковий, звітний і контрольний механізми (механізми зворотного зв'язку); корективи змісту і механізмів реалізації зворотного зв'язку; підбиття підсумків, закінчення програми.

Оскільки в розробленій нами соціально-педагогічній профілактичній системі однією із центральних є проблема *мети і цілей*, яка потребує необхідної конкретизації відповідно до кожного етапу соціально-педагогічної профілактики, одним із механізмів реалізації соціально-педагогічної профілактичної програми був механізм цілепокладання. У процесі дослідження проблеми відображення процесу цілепокладання і контролю виховання і соціально-педагогічної профілактики

⁵ Zob. А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак, *Сучасні педагогічні технології*, Київ 2000; *Соціальна робота: технологічний аспект*, ред. А. Й. Капська, Київ 2004.

⁶ Zob. , *Менеджмент соціальної роботи*, ред. Е. І. Комарова, А. І. Войтенко Москва 2001.

в загальноосвітній школі з позицій соціально-педагогічної технології⁷ виявлено недостатню розробленість основи для діагностичної постановки цілей за соціальними властивостями особистості, що робило неможливим розробку соціально-педагогічної профілактичної технології щодо формування цих властивостей, і, як наслідок, використання формалізму у соціально-педагогічній профілактичній діяльності. Нами зроблена спроба постановки діагностичної мети профілактики, яка, хоча й потребує подальшого уточнення і удосконалення, дає змогу будувати профілактичний процес, виходячи з позицій технологічного підходу.

На *глобальному рівні цілепокладання* здійснювалось визначення моделі особистості школяра, яка б відображала суспільно-державне замовлення і передбачала формування гармонійної особистості, гідного громадянина України, що відповідає меті, визначеній Концепцією національного виховання.

На *рівні етапного цілепокладання* глобальна мета передбачала соціально-педагогічну інтерпретацію суспільно-державного замовлення і побудову моделі особистості випускника школи. Тут глобальна мета диференціювалася в основні цілі за етапами підготовки. На даний час у школі розрізняють початкову підготовку, неповну середню і середню, забезпечення наступності яких носить поки що досить проблемний характер. Про це свідчить розподіл неповнолітніх з різним ступенем педагогічної занедбаності за віковими групами, встановлений Н. В. Касярум⁸. Зокрема, в молодшому шкільному віці 73 % педагогічно занедбаних учнів знаходяться на початковому рівні занедбаності, у середній школі найбільше учнів (64 %) з середнім рівнем педагогічної занедбаності, у старшій школі теж переважає середній рівень (62 %), однак з віком зростає відсоток учнів з високим рівнем. Відповідно 13 % – 30 % – 34 % у кожній віковій групі. Тому на початковому етапі у дітей повинен сформуватись досвід соціальної поведінки та впевненість у своїх можливостях, у протилежному випадку виникають недоліки поведінки. На етапі неповної середньої школи основне завдання соціально-педагогічної профілактичної роботи полягає у забезпеченні гармонійного розумового, морального і вольового розвитку, прогалини в якому, в свою чергу, викликають особистісні недоліки, а останні, ускладнюючись, переростають у негативні якості.

⁷ Zob. В. П. Безпалько, *Слагаемые педагогической технологии*, Москва 1989.

⁸ Zob. Н. В. Касярум, *Пути предупреждения и преодоления педагогической запущенности школьников в условиях всеобщего среднего образования*, Киев 1982.

Спираючись на вказані В. М. Галузинським⁹ пропозиції щодо реалізації індивідуального підходу, нами було розроблено аналогічні щодо диференціації змісту, форм і методів соціально-педагогічної профілактики на рівні поетапного цілепокладання, оскільки об'єкт у них же той самий.

На рівні класу це: включення наявних у ньому мікрогруп у життєдіяльність школи, середовища, що оточує школу; встановлення постійних дружніх контактів як між мікрогрупами класного колективу, так і з колективами старших (школярі, виробничники) і молодших (молодші класи школи, групи дитячого саду) дітей; об'єднання профілактично-виховних зусиль педагогів, які працюють в певному класі, шефів, батьків.

На рівні школи це: визначення змісту соціально-педагогічної профілактичної роботи щодо всестороннього гармонійного розвитку особистості кожного школяра; довгострокове планування профілактично-виховної діяльності колективу з урахуванням поставлених перед школою задач; забезпечення педагогічно доцільного співвідношення масових, групових та індивідуальних форм діяльності у соціально-педагогічному профілактичному процесі; розвиток комунікативної мережі, що забезпечує дієвий взаємозв'язок шкільних учнівських мікрогруп із навколишнім середовищем; об'єднання педагогів, батьків і громадськості в єдиний колектив вихователів, озброєний методикою соціально-педагогічної профілактики, єдиним підходом до дітей, єдиними критеріями оцінки; розвиток учнівського самоврядування за рахунок диференціації його органів та підвищення їх відповідальності за стан справ на різних ділянках шкільного життя.

Рівень операційного цілепокладання полягав у формуванні окремих соціальних якостей, що становлять зміст соціально-вікової норми, і були відображені у розробленій експериментальній програмі. Загальними цілями програми стали: створення мотивації до опанування якостей вихованої людини; забезпечення підлітків необхідними знаннями про вихованість; розвиток у них потреби постійно вдосконалювати свою поведінку; підвищення соціальної компетентності; формування соціальних навичок; активізація ефективної соціально-рольової поведінки; надання установки на соціально-прийнятний спосіб життя і розвиток способів саморегулювання; надання психолого-педагогічної допомоги індивіду.

Початковий етап соціально-педагогічної профілактичної роботи мав на меті

⁹ Zob. В. М. Галузинський, *Індивідуальний підход в воститани учеников*, Киев 1982.

вивчення соціальним педагогом важковиховуваних підлітків та встановлення психолого-педагогічних особливостей соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними. Основним завданням перед соціальним педагогом на цьому етапі стало виявлення позитивних сторін і недоліків підлітка, причин цих недоліків, можливостей позитивного впливу і складання початкового плану впливу на підлітка. Враховуючи складність та багатоаспектність проблеми, ми виходили з того, що означений етап дослідно-експериментальної роботи поділяється на три *стадії*.

Завдання *стадії інформованості про проблеми* підлітка були такі: знайомство з історією розвитку підлітка в педагогічних фактах; фіксація факту девіантної поведінки (група ризику) чи ризику її виникнення (зона ризику) у підлітків; визначення проблеми, викликані девіантною поведінкою. Реалізація соціальним педагогом цих завдань здійснювалась шляхом використання діагностичних механізмів вивчення особових справ школярів та іншої шкільної документації, бесід, експертної оцінки. До творчої групи, що відповідали за виконання завдань, соціальним педагогом було залучено класних керівників, психолога. Аналіз щоденників спостережень та звітів виступав у ролі механізму відстеження і оцінки виконання даного етапу. Кінцевим результатом цього етапу було виділення контингенту підлітків, які проявляють девіантну поведінку, однак, поки що не визначення їх як важковиховуваних, оскільки лише результати спостережень чи одноразовий факт порушення норм поведінки не може бути підставою для формулювання такого висновку. З цього приводу ще Януш Корчак наголошував, що «... халтурний діагноз звалює до однієї купи дітей рухливих, себелюбних, з критичною спрямованістю мислення, всіх «незручних», але здорових і чистих – разом з ображеними, недовірливими – забрудненими, спокушеними, легковажними, які слухняно наслідують поганий приклад»¹⁰.

Стадія розуміння проблем підлітка була спрямована на виявлення чинників, які заважають успішному вихованню неповнолітніх, та пошук соціально-педагогічних шляхів їх усунення. На цій стадії перед соціальним педагогом було визначено такі завдання: встановлення факторів негативного впливу, джерел і ступеня цього впливу; розуміння проблем життєдіяльності важковиховуваних підлітків; збір даних про прояви девіантної поведінки та особистість важковиховуваних підлітків.

До творчої групи соціальним педагогом було залучено психолога, класних керівників, медсестру, лікаря. Завдання щодо соціально-педагогічної діагностики між

¹⁰ Пор. И. А. Невский, *Трудный успех: (Без трудных работ можно). Из опыта работы*, Москва 1993, с. 59.

ними розподілялися таким чином:

1. Вивчення житлово-побутових умов учнів (класні керівники).
2. Вивчення оточення учнів за місцем проживання (класні керівники, соціальний педагог).
3. Вивчення інтересів учнів, їх зайнятості в позаурочний час (класні керівники, соціальний педагог).
4. Аналіз соціальних зв'язків учнів (класні керівники, соціальний педагог).
5. Діагностика характерологічних особливостей учнів. Складання психологічної характеристики (психолог).
6. Дослідження соціально-психологічної атмосфери у класній групі (психолог).
7. Діагностика соціально-ціннісних якостей особистості (соціальний педагог).
8. Діагностика соціально-психологічного клімату сім'ї (психолог, соціальний педагог).
9. Вивчення стану здоров'я учнів «групи ризику», схильності до шкідливих звичок (медсестра, лікар).

Зазначимо, що результати проведеної соціально-педагогічної діагностичної роботи було відображено у зведених таблицях, журналах спостереження та звітах. На основі них було складено соціально-педагогічні характеристики, що включали перелік тих ознак, які зустрічалися найчастіше, а також були типовими для ряду важковиховуваних.

Соціально-педагогічна діагностика дозволила з'ясувати специфічні якості важковиховуваних; уточнити соціальну ситуацію розвитку; визначити міру соціального розвитку чи деформації якостей та властивостей, що обумовлюються перш за все включенням їх у різні соціальні зв'язки (соціальні установки, позиції, особливості комунікації). Об'єктивна інформація про вихованців сприяла визначенню цілей і завдань соціально-педагогічної профілактичної роботи, створенню єдиних соціально-педагогічних вимог до підлітка. На її основі здійснювалися програми соціально-педагогічної профілактики, втілювався індивідуальний і диференційований підходи.

Підкреслимо, що на цій стадії соціальному педагогу важливо встановити позитивні взаємини, емоційний контакт із підлітком, що будується на вмінні викликати прихильність до себе через увагу до його внутрішнього світу, прагнення прийти на допомогу. Про результативність цього етапу свідчить саморозкриття важковиховуваного, а саме: формування позитивного ставлення до себе та усвідомлення своєї причетності до вирішення проблеми.

На *пошуково-формульній стадії* після збору й аналізу відомостей про підлітків соціальним педагогом спільно з творчою групою моделюється перспективність життєдіяльності та діяльності представників експериментальної групи, шляхи їх самоствердження. Це передбачає, насамперед: 1) диференціацію (групування) соціальним педагогом важковиховуваних підлітків у межах класного колективу та в межах умовної типологічної групи; 2) осмислення соціальним педагогом можливостей соціально-педагогічної діяльності у вирішенні проблем девіантної поведінки підлітків – представників групи.

Першочерговою умовою розгортання соціально-педагогічної роботи на *основному етапі* стала розробка її змісту, забезпечення організаційно-педагогічних аспектів її реалізації, розробка, відбір, адаптація вже чинних і нових методик, включення їх у соціально-педагогічний профілактичний процес з метою прогностичного впливу на поведінку підлітків.

Соціально-педагогічна профілактична робота на цьому етапі була спрямована на: доцільну організацію різноманітної діяльності (навчально-трудова, спортивної, художньої, технічної, суспільно-корисної) важковиховуваних підлітків; координацію планів соціального педагога, залучення ним до творчої групи представників інших соціальних інститутів (вчителів, членів батьківського комітету, громадськості) з метою безпосередньої взаємодії з підлітком.

Враховуючи складність та багатоаспектність розробки проблеми на цьому етапі, ми виходили з того, що дослідно-експериментальна робота поділялася на дві *стадії*. Стратегічним завданням *реконструювальної стадії* стала перебудова неправильної системи стосунків особистості й формування суспільної спрямованості, фіксація психосоматичних станів, які потребують спеціального психотерапевтичного і психофармакологічного впливу, а також необхідності застосування специфічних прийомів і методів. Реалізація плану передбачала систематичну соціально-педагогічну профілактичну роботу соціального педагога з важковиховуваним підлітком, що має девіантні прояви, за різними профілактичними напрямками: ізоляція чи нейтралізація негативних впливів, створення сприятливих соціально-педагогічних умов для виховання перш за все у сім'ї, встановлення сприятливого клімату в класному колективі, включення підлітка в життя класу через систему доручень і налагодження особистісних контактів, визначення кола постійних соціальних обов'язків підлітка в сім'ї і школі, організація допомоги в їх виконанні, залучення підлітка до корисної діяльності у відповідності з його інтересами і можливостями в школі, у позашкільних

зкладах, за місцем проживання, захист прав та інтересів підлітка. На цій стадії, згідно з організаційно-педагогічним аспектом диференціації важковиховуваних, соціальним педагогом було розподілено напрями і суб'єкти соціально-педагогічної профілактики, які будуть домінуючими при соціально-педагогічній профілактичній роботі з кожною типологічною групою.

Другою стадією основного, практичного етапу можна назвати *реабілітаційну*. Однак підкреслимо, що, виходячи з необхідності забезпечення цілісності та комплексності соціально-педагогічної профілактичної роботи, така стадія виокремлюється швидше умовно, оскільки неможливо й недоцільно чітко встановлювати момент припинення втілення реальної соціально-педагогічної профілактичної програми та початку реалізації уточненої соціально-педагогічної профілактичної програми. Тобто ми можемо констатувати, що завдання цієї стадії розв'язуються паралельно із завданнями реконструювальної. Основними з них виступають: закріплення досягнень реконструювальної стадії; коригування соціально-педагогічної взаємодії задіяних осіб; планування подальших соціально-педагогічних дій щодо вирішення проблеми; попередження рецидивів, негативних емоційних станів, корекція негативних рис характеру, вироблення імунітету до несприятливого збігу обставин.

Нами встановлено, що при соціально-педагогічній профілактичній роботі з важковиховуваними на цій стадії соціальному педагогу необхідно закріпити прагнення підлітка до самовиховання, підтримати його зусилля у цьому напрямі. Про результативність такої роботи свідчить ступінь прояву самореалізації підлітка, а саме: активність, спрямована на вирішення своєї проблеми; згода на допомогу і підтримку, «рух назустріч» взаємодії; реалізація себе у будь-якій соціально схвалюваній діяльності. Тобто підвищення рівня вихованості. Результатом цієї стадії було закріплення всього цінного, що досяглося на реконструювальній стадії, й створення соціально-педагогічних умов для подальшого розвитку позитивної соціальної спрямованості особистості підлітка, зростання його вихованості.

Завершальним етапом експериментального дослідження, у ході якого втілювалась експериментальна програма, став *рефлексивно-прогнозувальний етап*, який мав на меті осмислення педагогами та підлітками проміжних результатів особистісних досягнень, обговорення успіхів та невдач. У цей час було проведено підсумковий облік соціально-педагогічної профілактичної роботи з підлітками (у класі та за його межами), у тому числі профілактично-виховних зусиль творчої групи, аналіз її проміжних та

кінцевих результатів, перегляду плану соціально-педагогічної профілактичної роботи на основі критичного підходу до оцінки результатів профілактичної діяльності. Цей етап передбачав повторне застосування діагностичних механізмів анкетування підлітків та заповнення діагностичних карт. За його результатами на підсумковому, *узагальнювальному етапі*, здійснювалось підтвердження чи спростування гіпотези, висунутої в ході дослідження, та розробка соціально-педагогічних рекомендацій.

Узагальнюючи вище означені положення слід підкреслити, що врахування соціально-педагогічних засад профілактичної роботи повинно бути спрямоване на здійснення узгодженого впливу всієї системи профілактичних засобів на особистість важковиховуваного підлітка на всіх етапах його формування, передбачаючи: диференціацію цілей за всіма напрямками профілактичної роботи, узгодження намічених у їх здійсненні завдань; розподіл соціально-педагогічних зусиль різних виконавців; організацію єдності завдань програм соціального розвитку особистості; високий науковий і методичний рівень кожного соціально-педагогічного заходу; взаємозв'язок профілактичної роботи соціального педагога з важковиховуваними підлітками в колективі ровесників, типологічних групах та індивідуальної соціально-педагогічної профілактичної роботи з ними. Це сприятиме підвищенню рівня вихованості та зменшенню частоти проявів девіантної поведінки у даній категорії неповнолітніх. Запропоновані методи дослідження не вичерпують повною мірою всіх аспектів означеної проблеми. Перспективним, на нашу думку, є розробка на основі визначених соціально-педагогічних засад окремих аспектів роботи із сім'ями важковиховуваних; потребує подальшої деталізації вивчення окремих напрямів співпраці з іншими інститутами соціалізації неповнолітніх.

STAGES OF SOCIAL-PEDAGOGICAL PROPHYLAXIS OF DEVIATING CONDUCT OF DIFFICULT TEENAGERS

LESIA WOLNOWA

ABSTRACT: In the article the stages of social-pedagogical prophylactic work of social teacher with difficult teenagers are definite. Task of preparatory stage: study of theoretical and methodological bases of problem, practical achievements in its decision. It is set on this stage, that the deviantsng conduct is the basic display of difficult. Essence of notions of «breeding», «pedagogical neglect», «measure of breeding» is definite. Criteria and indexes of breeding of teenagers are definite. These theoretical positions were fixed in the basis of social-pedagogical technology of prophylaxis of deviantsng conduct.

KEYWORDS: prevention, teen, deviant manifestations, prevention technology